

Mijn jeugd in de oorlog

titel: Op de fiets
voor: Mijn kleindochters die net leren fietsen
leeftijd: 13 jaar
plaats: Op fiets van de Betuwe naar Voorburg

Aan het einde van de zomervakantie in 1944 mocht ik een paar weken op een boerderij in Ingen logeren. Ingen is een klein dorp midden in de boomgaarden van de Betuwe. Ik kwam daar om aan te sterken en had het intussen enorm naar mijn zin.

Ik woonde samen met mijn ouders en jongere broer in Voorburg bij Den Haag. De heenreis naar Ingen had ik samen met mijn ouders en mijn broertje per fiets, boot, stoomtram en pont gemaakt. Eerst op de fiets naar Rotterdam. Dan met de boot naar Utrecht en vervolgens met de stoomtram naar Elst. Tussen Elst en Ingen ligt de Rijn en die staken we per pont over.

Mijn jongere broer logeerde op een andere boerderij. Mijn vader was ordonnans in het leger geweest, gelegerd in Hilversum. Daar was een van zijn dienstmaten een zoon van een boer uit de Betuwe geweest. Via hem kwamen mijn ouders aan logeeradressen voor mijn broer en mij. De heenreis deden we met z'n vieren. Terug ging ik alleen.

Die terugreis naar Voorburg vormde een probleem, omdat er geen treinen meer reden. Ook de stoomtram van Driebergen naar Arnhem reed opeens niet meer. Ik moest dus fietsen van Ingen naar Utrecht - een afstand van ongeveer 35 kilometer - en dan verder met een vrachtboot die ook passagiers meenam naar Den Haag. De boot vertrok om 9 uur 's ochtends uit Utrecht. De pont die ik bij Ingen moest nemen om de Rijn over te steken naar Elst om vandaar uit verder te fietsen naar Utrecht voer pas vanaf 7 uur 's ochtends. Zelfs als ik de eerste boot zou nemen zou ik nooit op tijd in Utrecht kunnen zijn. Mijn 'logeerouders' regelden voor mij een overnachting bij de slager in Elst. Daar vertrok ik 's ochtends vroeg, nadat de goede mensen die ik verder helemaal niet kende mij een ontbijt gegeven hadden.

Gewone fietsbanden waren schaars en daarom vertrok ik die ochtend op mijn fiets met voor een klein, massief rubberbandje van mijn autoped en achter ook een massieve rubberband. Mijn koffertje lag achterop de bagagedrager. Op het koffertje lag een kistje pruimen voor thuis. Licht voeren was verboden, dus reed ik die ochtend aanvankelijk in het donker. Langs de weg stonden dikwijls hoge bomen. Ik fietste via Amerongen en Driebergen naar Utrecht.

Zoals je je misschien kunt voorstellen is het rijden op een fiets met massieve banden geen pretje; alles stuitert en rammelt. Daarbij kwam dat ik de route nog nooit eerder gefietst had. Ook in Utrecht kende ik de weg naar de kade niet. Ik maakte me daarom zorgen of ik de boot wel zou halen. Over een lekke band hoefde ik me gelukkig geen zorgen te maken; die kon ik met massieve fietsbanden natuurlijk niet krijgen. Het weer was prachtig en ik genoot van de mooie tocht. Ik kwam op tijd aan om aan boord te gaan. De reis per boot via Alphen aan den Rijn en Leiden duurde verschrikkelijk lang. Uit de geschiedenisboeken kende ik de trekschuit. Onze boot leek mij niet sneller. Omdat brandstof schaars was werd de motor maar half gestookt. Ik was blij toen ik in Voorburg van boord kon gaan en heel blij om mijn ouders weer te zien.

Het was voor mij als dertienjarige jongen een reis die me nu als tweeëntachtigjarige nog levendig voor de geest staat.

titel: De melkboer

Het was in het vroege voorjaar van 1944 toen wij 's avonds met ons schip in Groningen aankwamen. Terwijl mijn vader zich de volgende ochtend stond te scheren, ging mijn moeder naar de melkboer die in aantocht was. Ze vroeg de melkboer om melk. De melkboer zei toen dat hij alleen melk verkocht aan vaste klanten. Dat stond ook op het bordje te lezen dat aan de kar bevestigd was. "Maar als schipper kunnen wij toch geen vaste klant zijn", zei mijn moeder. "Hoort u dat kleine kind niet huilen? Hij heeft vanmorgen nog niets gehad en heeft dus honger!". Maar daar had de melkboer geen boodschap aan.

Aangezien de roefdeurtjes open stonden, had mijn vader alles gehoord. Hij veegde de scheerzeep van zijn gezicht en sprong aan de wal. Hij zei tegen de melkboer "Je kunt geld en bonnen krijgen, maar wij moeten melk hebben. Je kunt kleine kinderen, terwijl er melk genoeg is, toch niet laten verhongeren!". Maar de melkboer zei dat hij met de schipper zijn kinderen niets te maken had. "Nou, dan bedien ik mijzelf maar" zei mijn vader. Maar dat wilde de melkboer verhinderen. Mijn vader werd zo kwaad dat hij de melkboer een flinke klap met het melkemmertje op zijn hoofd gaf. De klap resulteerde in een flinke hoofdwond voor de melkboer en een deuk in het emmertje. Het duurde maar even voordat de mensen kwamen toestromen. We lagen aan de Hofstee de Grootkade tegenover een dokter. Die werd dan ook onmiddellijk gewaarschuwd. Toen hij polshoogte kwam nemen sprak hij mijn vader aan. "Wat heeft u nu gedaan? Dit kan toch niet!". Vader antwoordde: "Vraag liever wat hij heeft gedaan! Terwijl mijn vrouw smeekt om 1 liter melk voor de kleine, die ligt te huilen van de honger, krijgt ze van de melkboer te horen dat deze alleen aan vaste klanten levert!". Toen werd de dokter boos op de melkboer. Terwijl mijn moeder nog helemaal overstuur was, arriveerde ook de wijkagent. Vader vertelde de wijkagent waarom hij de melkboer een flinke klap op zijn hoofd had gegeven, maar de melkboer was intussen weer een beetje bijgekomen en briepte dat de vrouw van de schipper geen geld had om melk te kopen. "Dat lijkt mij sterk", reageerde de agent. "Mevrouw staat nog met de portemonnee in haar hand". De agent vroeg aan mijn moeder of hij wel even in haar portemonnee mocht kijken. "Geld genoeg om je hele kar leeg te kopen en de bonnen wilt u die ook even zien?". De agent kreeg de bonnen en liet ze aan de melkboer zien en vroeg: "Zijn deze bonnen geldig?". "Ja, die waren geldig" antwoordde de melkboer benepen. "Het is treurig om je klanten zo te behandelen. Ik loop hier al jaren in deze buurt en weet je wat ik zo erg vind? Voor de oorlog klopte je bij iedere schipper die hier lag op de loopplank om maar wat te verkopen, want schippers waren beste klanten, vooral degene die naar het Wad gingen sloegen hier vaak een voorraad in. En nu laat je dezelfde mensen stikken". De mensen die er omheen stonden spraken er schande van. De melkboer werd weggebracht en vader kreeg een bekeuring van f 2,50 want hij mocht natuurlijk niet voor eigen rechter spelen. "Ik laat voor f 2,50 mijn kind niet verhongeren", aldus vader. "Ik had al gehoord dat er schippers waren die de stad zijn uitgevaren omdat ze hier geen melk konden krijgen, toen heb ik gezegd, zo'n melkboer zou mij als ik aan boord was niet ontkomen". "Nou, eerlijk gezegd mij ook niet", zei de agent. "Maar ik ga naar de melkfabrieken hier in de stad. Dit mag niet weer gebeuren dat een schipper geen melk kan krijgen als ze geld en bonnen hebben!".

De volgende ochtend werd er op de loopplank geklopt; het was een andere melkboer die vroeg of wij melk nodig hadden. Moeder ging naar hem toe met het emmertje. De

melkboer zag het emmertje met de deuk en vroeg of haar man de melkboer in elkaar geslagen had. Mijn moeder antwoordde bevestigend. Hij zag dat mijn vader voor op het dek bezig was en vroeg aan moeder of hij wel even met de schipper mocht praten. "Ja hoor, dat mag wel, ga maar naar hem toe". Een poosje later klopte de jonge melkboer op de roefdeurtjes met de mededeling: "U heeft een pracht kerel, juffrouw!" en weg was de melkboer.

Toen mijn ouders zaten te koffie drinken vroeg moeder: "Wat zei de melkboer?" Vader vertelde dat er s'avonds een collega bij de gewonde melkboer op bezoek was geweest en de melkboer had verteld dat die schipper hem een klap met het emmertje op zijn hoofd had gegeven want ze wilden melk maar hadden geen geld en ook geen bonnen. De melkboer was begonnen te jammeren dat hij wel dood had kunnen zijn. Vader vertelde de melkboer hoe hij erover dacht, "in tijd van oorlog gaan kleine kinderen voor. Zolang er nog melk is, en er is nog melk genoeg, dan laat ik mijn kinderen niet verhongeren". Het zal ook niet weer gebeuren want er hing vanmorgen al een papier in de fabriek dat wij een schipper die geld en bonnen had niet mochten weigeren. Een andere melkboer moest die dag de route van de gewonde melkboer overnemen maar niemand die er belang bij had, ze wilden niet door een schipper in elkaar worden geslagen. De jonge melkboer had gezegd: "Laat mij het maar doen, ik ben niet bang voor een schipper, ik heb wel vaker schippersklanten en heb nooit moeilijkheden en ik wil ook wel weten welke problemen er zijn", want de gewonde collega geloofde hij niet zo. De melkboer was blij dat hij nu wist hoe de vork in de steel zat.

Enige tijd later voeren wij ergens in het noorden van het land toen moeder vroeg: "Als jullie een melkboer zien, leg dan even aan, want ik heb geen melk meer". Terwijl we aan het varen waren zagen ze een melkboer venten. Mijn oudste broer was toen ongeveer zestien jaar. Ze legden aan, mijn broer ging met het emmertje en de stamkaart (want die kon je de melkboer laten zien wanneer je een klein kind aan boord had) naar de melkboer. De melkboer vertelde dat hij geen melk kon krijgen; hij leverde alleen aan vaste klanten. Volgens vader kwamen er twee agenten aan op paarden en die moesten maar eens horen welke problemen er waren. Mijn broer hield de agenten aan en vertelde dat ze een klein kind aan boord hadden en dat ze bij de melkboer geen melk konden kopen. De ene agent sprak de melkboer aan dat als een schipper geld en bonnen had de melkboer niet mocht weigeren. In Groningen is het ook al tot een ernstig conflict gekomen tussen een schipper en een melkboer en is de melkboer in elkaar geslagen. "Ja, dat waren wij!", zei mijn broer en hield triomfantelijk het emmertje omhoog waar een beste deuk in zat. De agenten keken naar mijn vader en riepen dat hij melk kreeg en dat ze zouden zorgen dat de fabrieken bericht kregen dat ze schippers niet mochten weigeren.

Gelukkig is het niet weer voorgevallen. De bordjes alleen voor vaste klanten waren niet meer voor een schipper van toepassing maar voor de mensen aan de wal, zodat ze niet bij een andere melkboer konden kopen. Na de oorlog, toen er weer wat kleding binnenkwam, hingen bij kledingzaken in plaatsen waar veel schippers kwamen bordjes met het opschrift: "Alleen voor vaste klanten". Het woord discriminatie kende je niet, maar het was er wel!

titel: Appelen te koop
leeftijd: 14 jaar
plaats: Dordrecht

Ik was tien jaar oud toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak. Ik kan me nog goed herinneren dat ik 's morgens al heel vroeg werd gewekt door mijn vader die mij vertelde dat het oorlog was. Heel onwezenlijk!

Er brak een onrustige en gevaarlijke tijd aan voor mij, als tienjarige jongen. Een tijd waarin ik soms leuke en soms minder leuke dingen meemaakte. In principe was ik een belhamel, die niet bang was uitgevallen. Maar daardoor belandde ik nog wel eens in benarde situaties. Het 'appelverhaal' is er een van, die ik meemaakte toen ik veertien jaar oud was.

Het was september, het najaar van 1944, toen mijn moeder mij vroeg naar de familie Noordzij te gaan die woonden in de Prinsenstraat. Daar werden die middag appelen verkocht. Dit was nog een aardig eindje lopen van huis vandaan. En je moest wel dikwijls heel lang in de rij staan, maar dat was nu eenmaal niet anders.

Ik ging op pad, klompen aan mijn voeten en een eigen gemaakte rugzak van een oud kussensloop aan een touwtje. Onderweg speelde ik nog wat met buurtgenootjes en kwam al lopende en hollende aan bij de Sluisbrug, die ik over moest steken om naar de Prinsenstraat te gaan.

Maar verder dan de brug kwam ik niet. Voor de brug werd ik aangehouden door een Duitse soldaat van de Wehrmacht en moest met hem mee. Ik werd "gevorderd"! Ik was niet de enige. Nog drie jonge mannen, iets ouder dan ikzelf, werden door de Duitse soldaat gevorderd.

Wij moesten mee naar een schip dat in de haven lag. Tot mijn verwondering vervoerde het APPELS. De drie jonge mannen moesten het ruim in om de losse appels in kisten te doen. Langs een brede plank in het gangboord werden de volle kisten omhoog geduwd. Ik moest in het gangboord gaan staan en samen met een Duitse soldaat de volle kisten aanpakken en op de wal neerzetten. Daar vandaan werden de kisten door anderen op Duitse vrachtwagens geladen.

Wat was ik kwaad toen ik dit zag. Je wordt van straat geplukt met een geweer in je rug, wordt te werk gesteld op een schip dat appels verhandelt aan de Duitsers, iets wat wij als burgers haast niet konden kopen. Afschuwelijk!

Ik had er goed de smoor in op dat gangboord. Hoe kwam ik hier weg? Verschillende keren vroeg ik of ik naar huis mocht, maar ik kreeg geen toestemming. 'Arbeiten', was het parool.

Toen kreeg ik een idee. Een veilingkist heeft links en rechts een greep om hem vast te pakken. Als die soldaat die kist oppakte aan een kant en ik 'per ongeluk' niet aan de andere kant, dan zou die kist naar beneden duvelen. Hij zou z'n vingers klemmen en behoorlijk veel pijn hebben.

Dit is twee keer gelukt! Na de tweede keer werd hij zo kwaad, pakte me op en liet me in het ruim zakken. Ik kon niets anders doen dan appels rapen met de andere mensen in het ruim. Maar ja, ik moest naar het toilet. En nog wel voor een grote "boodschap". Ik heb nog gevraagd of ik hiervoor naar huis mocht, maar dat werd me geweigerd. Het enige wat we moesten doen was: 'arbeiten'. Aangezien ik niet uit het ruim kon en de nood steeds hoger werd, ben ik maar achterin het ruim op een hoop appels gaan zitten en heb daar mijn behoefte gedaan. Dat luchtte wel op. Broek omhoog en weer verder rapen.

Bij de haven, waar dit alles plaatsvond, stond de Grote Kerk in de buurt. Ik had de klok van de kerk al vijf slagen horen slaan. En daarna nogmaals, maar toen maar een slag. Het was al half zes. Ik heb nog een poosje gedacht, maar omdat ik wist dat het naar de klok van zes uur ging, moest ik toch zien dat er een mogelijkheid kwam om naar huis te gaan. Zes uur begon de spertijd en dan mocht je je niet meer op straat bevinden. Moest je zorgen dat je binnen was!

Plots zag ik mijn kans. Een officier kwam kijken hoe ver het was met de lading. Toen ik hem zag, vroeg ik of ik naar huis mocht omdat het bijna spertijd was. Anders zou mijn moeder ongerust worden. 'Ja,' zei hij, 'kom er maar uit, en wil je nog wat appels meenemen voor je moeder?' Ik wist niet wat ik hoorde. Ik had mijn rugzakje al bij de hand en ik mocht uit een aparte hoek appels meenemen. Vier kilo appels kon ik in mijn rugzak kwijt.

Ik had nog twee minuten en holde naar huis. Onderweg moest ik nog schuilen in een schuilkelder om niet gezien te worden voor een Duitse controle en kwam om kwart over zes thuis. Mijn moeder was dolblij! Ook met de appels.

titel: Ziek in de hongerwinter
leeftijd: 11 jaar
plaats: Den Haag

Ik ben van 1933 en kom uit Den Haag. De meidagen van 1940 herinner ik mij goed. Heel vroeg in de morgen werden wij wakker van een angstaanjagend hoog knetterend geluid: het afweergeschut. De Nederlandse troepen probeerden de Duitse vliegtuigen uit de lucht te schieten die wilden landen op de vliegvelden rond Den Haag: Ypenburg, Valkenburg en het kleine Ockenburg. Ik zat in de eerste klas maar die dag gingen we niet naar school. Er werden wollen dekens voor de ramen van onze slaapkamers gehangen, ook overdag. Die dekens zouden glas- en granaatscherven tegenhouden bij een eventuele inslag. Het was dus stikdonker in een deel van het huis, ook al zo beangstigend.

Na de meidagen van '40 ging het leven gewoon door. Dat je sommige mensen ineens niet meer zag, dat iets heel gewoon als 's avonds buiten spelen opeens volstrekt verboden was, dat er geen boter meer op je boterham kwam, dat aanvaard je als kind, je weet niet hoe het anders kan. Pas heel veel later ben ik de impact van de oorlog op het dagelijks leven van ons gezin gaan begrijpen. In moeilijke tijden komen karaktertrekken van mensen tot in het extreme uitvergroot naar boven. Mijn daadkrachtige moeder en mijn zachtevaderige vader, die absoluut niet geschikt was om op hongertocht te gaan, raakten regelmatig met elkaar in conflict; het is nooit meer echt goed gekomen.

Ik zat op een katholieke meisjesschool. We gingen 's morgens naar de kerk, we baden voor en na het eten en op school natuurlijk ook bij het begin van de dag. We gingen een paar keer per jaar klassikaal naar de schooltandarts. Pedagogisch was dat een ramp; al die kinderen zaten elkaar bang te maken voor de tandarts. Maar we hebben er wel een goed gebit aan overgehouden. Ook kwam een paar keer per jaar iemand op school die ons voorzag van een inenting en een krasje. Die inenting was tegen een onuitsprekbare ziekte, difteritis, een dodelijke kinderziekte. Het krasje was om te controleren of je een bepaalde bacil bij je droeg – tuberkelbacil zei mijn moeder, dat prachtwoord heb ik altijd onthouden. Dat die inenting je niet volledig vrijwaarden van een enge ziekte hebben we gemerkt toen ik in de derde klas zat. Een klasgenootje was ziek. Er werd extra

gebeden voor haar genezing, ze had difteritis. Ze heeft het overleefd, dank zij de inenting.

Het dagelijks leven ging dus gewoon door. Wel werd voedsel steeds schaarser, vervoer steeds moeilijker en werden fietsen, radio's en dekens gevorderd. Af en toe viel er een bom in de stad, af en toe veranderde een V-wapen van koers en stortte neer. Wat er verder allemaal gebeurde onttrok zich aan de waarneming van een kind. Toen werd het 5 september 1944, Dolle Dinsdag. Ze (de geallieerden) hebben Antwerpen bevrijd, ze zijn bij Breda, ze gaan naar Rotterdam! Zo ging het verhaal. Mensen haalden de verborgen vlaggen tevoorschijn, mensen klommen op de daken, we liepen uit naar de Rijswijkseweg want daar zouden ze straks langskomen. Duitsers en NSB'ers gingen massaal richting Oosten. We wachtten tevergeefs. Ze kwamen niet.

Die winter was een van de koudste van de eeuw. Mede door de spoorwegstaking die door de regering in Londen was bevolen, was aanvoer van levensmiddelen hartje winter onmogelijk: geen treinen, over de weg werden de schaarse auto's beschoten want alleen de Duitsers hadden auto's en de rivieren waren bevroren dus ook geen aanvoer per schip. Elektriciteit, gas en kolen waren er niet en het beetje voedsel dat je nog op je bon kon krijgen – een half broodje per persoon per week en wat voor brood – lag ook niet meer in de winkels. Voor veel geld of goederen kon men op de zwarte markt nog wat eten krijgen. De tuinders in het Westland hadden goede klanten aan de Hagenaars. Mijn vader ging lopend naar zijn werk, wij hadden geen school meer: geen licht en geen verwarming. Wat we de hele dag thuis deden, ik zou het niet meer weten. 's Avonds als de duisternis inviel werd er gezongen, alle liedjes uit Valerius Gedenckklank en Kun je nog zingen zing dan mee kwamen langs. Mijn moeder wist met bewonderenswaardige energie de moed erin te houden. Daar heb ik warme herinneringen aan.

In februari 1945 kreeg ik difteritis. Ik had hoge koorts en een pijnlijke keel. Mijn moeder was heel erg bezorgd. Zij zocht hulp bij de wijkpost van het Wit Gele Kruis, dat was dichterbij dan de dokter. Nadat een verpleegster was langsgekomen stuurde mijn moeder mijn broertje toch naar de dokter die zo'n klein uurtje lopen van ons vandaan woonde. Ze zag het blijkbaar ernstig in, want een jongetje van acht jaar dat hele end laten lopen in die koude winter had iets van een waagstuk. Bovendien, een dokter halen, dat was in ons gezin niet echt gebruikelijk. Ik lag in bed in de woonkamer, de enige plaats waar een deel van de dag het mayo-kachelkje een klein beetje warmte gaf. In mijn koortsvisionen zag ik mijn vader over het plafond lopen. Bang, bang, bang...., dat was ik, zelfs voor de gewone dingen van het dagelijks leven dat zich rond mijn bed afspeelde. De dokter kwam een paar dagen later en zei dat ik geïsoleerd moest liggen om besmetting te voorkomen. Waarop mijn moeder reageerde: ze ligt hier al een paar dagen, ze heeft die besmetting al lang kunnen doorgeven. Ik bleef dus in de woonkamer. Toen ik opknapte moesten mijn broertje en ik wekelijks onze keel laten controleren. Zolang ik bacillendrager was mocht ik niet naar de dagelijkse maaltijdverstrekking op school die inmiddels door het Rode Kruis was geregeld voor schoolkinderen. Dat was nog het ergste. Ik ben er goed doorgekomen. Maar ik heb wel de zorg en de angst van mijn ouders gemerkt. Als gezin zijn we allemaal heelhuids de oorlog doorgekomen. Ik ben getrouwd geweest met een Fries die zijn jeugd heeft doorgebracht in Workum. Een keer kwam mijn Hongerwinterdifteritis ter sprake. Mijn schoonmoeder vertelde dat haar jongste zoon in de winter van '44-'45 ook difteritis heeft gehad. Hij was niet ingeënt want op het platteland gebeurde dat toen nog niet. Er was in Workum nog een kind met difteritis. De dokter had één antiserum, hij gaf het aan het jongste van de twee zieke kinderen: mijn mans jongste broertje. Het andere kind is overleden.

Ik ben altijd blij geweest dat ik uit Den Haag kom. Nooit ben ik zo dankbaar geweest voor mijn geboorteplaats als toen, want zonder inenting....
